

ABSTRACT

Oleksandr Meleshko. Certain aspects of determining the plot in the qualification of criminal offenses against the life and health of a person.

On April 5, 2001, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Criminal Code of Ukraine. As of 2024, significant mistakes made by the legislator have not been corrected. The article considers and analyzes the problems of defining the concepts of criminal offenses against life and health of a person which contradict the fundamentals of the theory of criminal law. The section on criminal offenses against life and health begins with Article 115 "Murder". The legislator defines the concept of murder, which leads to tautology in a certain list of articles of this code. At the same time, Art. 119 of this Code contains two forms of guilt simultaneously in relation to the same object of encroachment. When passing sentences, the presiding judges are forced to ignore the shortcomings of the legislator and overlook the nonsense in the dispositions of the articles of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, the author analyzes the works of scholars who have studied this issue. Court cases, namely, verdicts, are studied. The author proposes amendments to the Criminal Code of Ukraine with the aim of its improvement, namely, the disposition of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine should be restated as follows: "Murder, i.e. unlawful infliction of death to another person". Thus, the form of guilt should be excluded from the definition of "murder". In this wording, the Criminal Code of Ukraine would have a logical definition of the concept of "murder". At the same time, it would eliminate the need to replace the phrase "premeditated murder" in a certain list of articles, since it does not affect the content of the articles of the Criminal Code of Ukraine and does not violate its logic, and in Article 119 of this Code, the replacement of the concept of "murder" with "causing death" does not make sense.

Key words: murder, manslaughter, guilt, intent, negligence, crime, life and health.

УДК 340.122

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-28>

Іван ПАТАЛАХА[®]

аспірант кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

**РОЛЬ УЧЕННЯ ТОМАСА ГОББСА ПРО ПРИРОДНІ
ЗАКОНИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОСУДДЯ (СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ)**

Метою статті є визначення ролі вчення відомого філософа і мислителя Т. Гоббса у процесі у формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду). З'ясовано сутність обґрунтованих і сформульованих дослідником таких природних законів: пошуку миру та слідування йому, справедливості, неупередженості, про посередників, про підкорення арбітражу, про неможливість бути суддею самого себе, про заборону особі бути суддею у справі, в якій вона в силу природних причин має пристрастність (інтерес), а також про свідків.

На основі аналізу цих законів зроблено висновки про те, вчення Т. Гоббса про природні закони відіграло важливу роль у процесі формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду). Як аргументи на підтвердження цього умовиводу, наведено теоретичні положення та конкретні приписи чинного національного законодавства України.

Ключові слова: учення Т. Гоббса про природні закони, природні закони, концепція правосуддя (справедливого суду), сутність природного закону, процес формування та розвитку концепції правосуддя, гарантія недоторканності.

© І. Паталаха, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-0934-2030>

Постановка проблеми. Уже десять років Український народ зі зброєю в руках не лише захищає суверенітет і територіальну цілісність держави, але й складає тест на «європейськість» – відданість цінностям західноєвропейської цивілізації, основною з яких є природні права людини. При цьому особливої актуальності набуває проблема наукового осмислення тих праць мислителів минулого, які складають фундамент теорій природного права, прав людини та правової держави.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Творча спадщина англійського мислителя зі світовим ім'ям Т. Гоббса складає вагомий внесок у світову скарбницю філософської та історико-правової думки. Вона вирізняється не лише важливістю суспільних проблем, які намагався вирішити вчений, але й їх різноманітністю. Це й питання причин виникнення держави, визначення цього поняття, видової диференціації держав, свободи підданих, злочинів та обставин, що їх пом'яшкують й ін. Різних аспектів наукового доробку Т. Гоббса торкалися вітчизняні та зарубіжні вчені: С. Головатий [1, с. 171-213], [2, 69-70], Д. Гуацьє [3], О. Дзьобань [4], Подковенко Т. [5] та ін.

Водночас, певною прогалиною в національній правовій доктрині є відсутність наукових праць, в яких природні закони, сформульовані та обґрунтовані Т. Гоббсом, досліджувалися б в аспекті проблематики правосуддя та конституційного права на справедливий суд.

Метою цієї статті є визначення ролі вчення відомого філософа і мислителя Т. Гоббса у процесі у формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду).

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання таких елементів методології правознавства: 1) принцип історизму, що вимагає розгляду вчення Т. Гоббса про природні закони у контексті відповідної історичної епохи та з урахуванням тієї ролі, яку відіграло це вчення у розвитку теорії правосуддя (справедливого суду) [6, ст. 216]; 2) діалектичний методологічний підхід, що ґрунтується на взаємозв'язку матеріального й ідеального, а також їх розвитку. У межах цього дослідження матеріальним слугує юридична практика правосуддя, а ідеальним – учення Т. Гоббса про природні закони, як важливий чинник формування та розвитку сучасної теорії правосуддя; 3) формально-логічні методи аналізу та синтезу, за допомогою яких з'ясовано сутність окремих природніх законів, а також сформульовано узагальнюючі висновки, що відображають результати проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відомий мислитель епохи Просвітництва Т. Гоббс у своїй роботі «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської» (1651 р.) вивів і обґрунтував низку природних законів, частина з яких безпосередньо торкається проблематики формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду).

Зокрема, перший і основний природний закон, за влучним висловом самого філософа, вимагає *пошуку миру та слідування йому*. Квінтесенція цього закону виражена тезою Т. Гоббса про право особи захищати себе усіма можливими засобами [6, с. 217]. Принагідно зауважимо, що відповідне положення знайшло своє законодавче закріплення в ч. 6 ст. 55 Конституції України, а сучасна правнича доктрина визнає судовий захист найбільш ефективним із можливих правових засобів захисту прав людини [7].

Третій природний закон просвітник визначив як *справедливість*. Його сутність розкривається через такі судження вченого: «З того закону, в силу якого ми зобов'язані переносити на іншого ті права, збереження яких заважає запровадженню миру серед людей, випливає третій природний закон, саме той, за яким люди повинні виконувати укладені ними угоди. В цьому природному законі вміщені джерела і начало справедливості» [6, с. 217].

Виведений мислителем одинадцятий природний закон має безпосереднє відношення до феномену справедливого суду й отримав назву *«неупередженість»*. Його сутність, за Томасом Гоббсом, полягає в наступному: «Так само як людина уповноважена бути суддею

у спорі між людиною і людиною, природний закон приписує щоб він (суддя) неупереджено їх розсудив. Інакше спори між людьми можуть бути вирішені лише війною. Дотримання цього закону про рівний розподіл та відплату кожному за те, що йому належить за розумом, називається неупередженістю і є дистрибутивною справедливістю; порушення ж називається упередженістю» [6, с. 218].

Згаданий природний закон знайшов своє закріплення в національному процесуальному законодавстві України і полягає у визнанні необхідною умовою здійснення правосуддя забезпечення неупередженого вирішення судом правових суперечок, що здійснюється в межах процесуальних правоохоронних відносин. Ця теза знаходить своє підтвердження в таких положеннях процесуальних законів нашої держави:

– ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, де одним із завдань визначено забезпечення швидкого, повного та *неупередженого* розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура) [8];

– ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої завданням цивільного судочинства законодавець визначив справедливий, *неупереджений* та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [9];

– ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, у якій суб'єкт законотворчості завданням адміністративного судочинства визначив справедливе, *неупереджене* та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [10];

– ст. Господарського процесуального кодексу України, згідно з якою завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [11].

Важливою конституційною гарантією правосуддя сучасна правова доктрина та чинне конституційне законодавство визнають незалежність і недоторканність суддів при здійсненні правосуддя (ч.ч.1, 4 ст. 126; ч. 1 ст. 129 Основного Закону Української держави) [7]. Саме цим гарантіям присвячений п'ятнадцятий закон – *про посередників*. Його сутність Т. Гоббс пояснює таким чином: «природний закон – це те, що всім людям, які є посередниками миру, має бути надана гарантія недоторканності. Адже закон, що приписує мир як мету, приписує посередництво як засіб, а засобом для посередництва є гарантія недоторканності» [12, с. 186].

Пряме відношення до проблематики правосуддя має і шістнадцятий природний закон – *про підкорення арбітражу*. Він, за Т. Гоббсом, передбачає наступне: «Якщо зацікавлені сторони не погоджуються взаємно підкорятися рішенню третьої особи, вони, як ніколи, далекі від миру. Ця третя особа, рішення якої вони підкоряються, називається арбітром. А звідси природний закон, згідно з яким, у випадку спору, сторони повинні підпорядкувати своє право рішення арбітра» [6, с. 218–219].

Як правова аксіома в сучасній правничій науці розглядається обґрунтований Т. Гоббсом сімнадцятий природний закон, за яким *ніхто не може бути суддею самого себе*. Його сутність пояснюється у такий спосіб: «Оскільки наявне очевидне припущення,

що будь-яка людина робить усе для своєї вигоди, тож ніхто не може бути справедливим арбітром у своїй власній справі» [6, с. 219].

Логічно пов'язаний із попереднім наступний, вісімнадцятий природний закон, згідно з яким ніхто не повинен бути суддею у справі, в якій він в силу природних причин має пристрастність (інтерес). Цей закон Т. Гоббс пояснює у такий спосіб: з тієї ж підстави ніхто не повинен бути поставлений арбітром у такій справі, в якій він, очевидно, може мати більше зиску, честі або задоволення від перемоги однієї сторони, у порівнянні з іншою, оскільки це означало б, що суддя отримав (хоча й поза своєю волею) хабар і ніхто не зобов'язаний був би довіряти йому. І в цьому випадку залишалися б у силі спір і стан війни, що було б проти природного закону [6, с. 219].

Принагідно уточнити, що в сучасній правовій доктрині, а також чинному процесуальному законодавстві пристрастність судді (або його особистий інтерес) розглядається як перешкода для здійснення правосуддя, а тому є підставою для відводу такого судді.

Усвідомлюючи важливість судового процесу, а також значущість аргументів (доказів) в процесі доказування, Т. Гоббс вивів і обґрунтував дев'ятнадцятий природний закон – *про свідків*. Його сутність учений пояснює у такий спосіб: «Оскільки у спорах про факт суддя не повинен довіряти одній стороні більше, ніж іншій (якщо немає інших аргументів), то він (суддя) повинен довіряти третій особі або третій і четвертій, або більшій кількості осіб, адже інакше спірне питання залишилося б невирішеним, а рішення по ньому було б віддано силі, що суперечить природному закону» [6, с. 219].

Висновки. Аналіз усього вищевикладеного дає підстави для висновку про те, що вчення Т. Гоббса про природні закони відіграло важливу роль у процесі формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду). Підтвердженням цьому слугують такі теоретичні положення та приписи чинного національного законодавства України:

1) конституційне закріплення в ч. 6 ст. 55 права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, а також гарантування кожному захисту його прав і свобод судом (ч. 1 ст. 55 Основного Закону);

2) визнання джерелом і началом (засадою) справедливості у взаємовідносинах між суб'єктами права обов'язку виконання сторонами укладених ними угод;

3) визнання необхідною умовою здійснення правосуддя забезпечення неупередженого вирішення судом правових суперечок, що здійснюються в межах процесуальних правоохоронних відносин;

4) визнання незалежності і недоторканності суддів, як посередників, у вирішенні правових суперечок, важливою конституційною гарантією правосуддя (ч.ч. 1, 4 ст. 126 ч. 1 ст. 129 Основного Закону УКр держави);

5) визнання на конституційному рівні імперативної вимоги обов'язковості виконання судових рішень для сторін – учасників судового процесу (ст. 129 -1 Конституції України);

6) утвердження в правосвідомості громадянського суспільства й окремих індивідів правової аксіоми, згідно з якою «ніхто не може суддею у власній справі»;

7) визнання пристрастності судді (його особистого інтересу) у справі перешкодою для здійснення правосуддя та підставою для відводу такого судді, відповідно;

8) визнання юридично-значущої інформації, що міститься в показах свідка, доказом, що не має переваг у порівнянні з інформацією, вміщеною в показах інших свідків у справі; вказані докази мають бути оцінені суддею лише в їх сукупності, що є необхідною умовою здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Головатий С. П. Верховенство права : монограф. : у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. LXIV; 1747 с. Книга 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. – XXXIII – XLII; с. 61-624.
2. Головатий С.П. Про людські права. Лекції. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016.-I-XXIV, 760 с.
3. Gauther David P. The Logic of Leviathan: the moral and political theory of Tomas Hobbes. Oxford. Clarendon Press, 1969. 232 p.
4. Дзьобань О. Аксиологічний вимір проблеми безпеки (звертаючись до Томаса Гоббса). *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. № 6. 2010. С. 3-13.
5. Подковенко Т. Індивід, суспільство і держава: грані співвідношення у концепції Томаса Гоббса. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8200/1/>
6. Історія вчень про право і державу : Хрестомтія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред.. проф., д-ра істор. наук Г.Г. Демиденка. 3-тє вид., доп. і змін. Харків: Право, 2005. 912 с.
7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
9. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42, ст. 492.
10. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37, ст. 446.
11. Господарський процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6, ст. 56.
12. История политических и правовых учений : Хрестоматия для юридических вузов и факультетов. Сост. и общ. ред. проф., д-р ист. наук Г.Г. Демиденко. Харьков: Факт, 1999. 1080 с.

Надійшла до редакції 02.09.2024

Прийнято до опублікування 11.09.2024

References

1. Holovaty S. P. Verkhovenstvo prava [The rule of law] : monohraf. : u 3-kh kn. Kyiv : Feniks, 2006. LXIV; 1747 s. Knyha 1 : Verkhovenstvo prava: vid idei do doktryny. – XXXIII – XLII; s. 61-624. [in Ukr.].
2. Holovaty S.P. Pro liudski prava. [On human rights] Lektsii. Kyiv : DUKH I LITERA, 2016.-I-XXIV, 760 s. [in Ukr.].
3. Gauther David P. The Logic of Leviathan: the moral and political theory of Tomas Hobbes. Oxford. Clarendon Press, 1969. 232 p.
4. Dzoban O. Aksiolohichniy vymir problemy bezpeky (zvertaiuchys do Tomasa Hobbsa). [Axiological dimension of the security problem (referring to Thomas Hobbes)] Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. № 6. 2010. S. 3-13. [in Ukr.].
5. Podkovenko T. Indyvid, suspilstvo i derzhava: hrani spivvidnoshennia u kontseptsii Tomasa Hobbs. [The individual, society and the state: aspects of the relationship in the concept of Thomas Hobbes] URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8200/1/>. [in Ukr.].
6. Istoriia vchen pro pravo i derzhavu [History of doctrines about law and the state]: Khrestomtiia dlia yurydychnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv i fakultetiv / Uklad., zah. red.. prof., d-ra istor. nauk H.H. Demydenka. 3-tie vyd., dop. i zmin. Kharkiv: Pravo, 2005. 912 s. [in Ukr.].
7. Konstytutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>. [in Ukr.].
8. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Criminal Procedure Code of Ukraine] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, st. 88. [in Ukr.].
9. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Civil Procedure Code of Ukraine] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. № 40-41, 42, st. 492. [in Ukr.].
10. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. [Administrative Judicial Code of Ukraine] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. № 35-36, № 37, st. 446. [in Ukr.].
11. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Economic Procedural Code of Ukraine] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 6, st. 56. [in Ukr.].
12. Istoriya politicheskikh i pravovykh uchenii [History of political and legal doctrines] : Khrestomatiya dlya yuridicheskikh vuzov i fakultetov. Sost. i obshch. red. prof., d-r ist. nauk H.H. Demydenko. Kharkov: Fakt, 1999. 1080 s.

ABSTRACT

Ivan Patalakha. The role of Thomas Hobbes' teachings on natural law in the process of formation and development of the concept of justice (fair trial).

When preparing the article, the author set the goal of determining the role of T. Hobbs' teachings on natural laws in the process of formation and development of the concept of justice (fair trial).

The article clarifies the essence of the justified and formulated natural laws of the search for peace and the pursuit of peace, justice, impartiality, about mediators, about submission to arbitration, about the impossibility of being one's own judge, on the prohibition of a person to be a judge in a case in which he, due to natural reasons, has a interest, as well as on witnesses.

Based on the analysis of these laws, it was concluded that the teachings of T. Hobbes about natural laws played an important role in the process of formation and development of the concept of justice (fair trial). This is confirmed by the theoretical principle of the current national legislation of Ukraine, namely, established in the Constitution of Ukraine the right of everyone to protect their rights and freedoms from violations and illegal encroachments by any means not prohibited by law, as well as guaranteeing everyone the protection of their rights and freedoms by the court; recognition as the source and basis of justice in the relationship between the subjects of the law, the obligation of the parties to fulfill the agreements concluded by them; legislative enshrinement as a necessary condition for the administration of justice to ensure the impartial resolution of legal disputes by the court, which are carried out within procedural law enforcement relations; recognition of the independence and inviolability of judges, as mediators, in the resolution of legal disputes and the imperative requirement of mandatory execution of court decisions for the parties – participants in the court process; affirmation of the legal axiom in the legal consciousness of civil society, according to which “no one can be a judge in his own case”; recognition of a judge's impartiality as an obstacle to a fair trial and reason for recusal of the judge, as well as the recognition of legally significant information contained in the testimony of witnesses as evidence that does not have advantages in comparison with the information contained in the testimony of other witnesses in the case; legislative consolidation of the principles that the evidence should be evaluated by the judge only in their totality, which is a necessary condition for the administration of justice.

Key words: *T. Hobbs' teachings on natural laws, natural laws, the concept of justice (fair trial), the essence of natural law, the process of formation and development of the concept of justice, the guarantee of inviolability.*